

Я. Ю. Пропопенко, здобувач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра адміністративного та господарського права,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

НЕДОЛІКИ У ПРОЦЕДУРІ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ПРЕТЕНЗІЇ ПРИ ДОСУДОВОМУ ВРЕГУЛЮВАННІ ГОСПОДАРСЬКОГО СПОРУ

Проаналізовано процедуру пред'явлення претензії при досудовому врегулюванні господарського спору, виявлено низку недоліків цієї процедури у контексті положень господарсько-процесуального законодавства України та запропоновано шляхи їх усунення.

Ключові слова: претензія, позов, господарський процес, господарський спір, досудове врегулювання спору.

Відповідно до ст. 6 ГПК України підприємства та організації, що порушили майнові права та законні інтереси інших підприємств і організацій, зобов'язані поновити їх, не чекаючи пред'явлення претензій. Підприємства та організації, чії права і законні інтереси порушено, для безпосереднього врегулювання спору з порушником цих прав та інтересів мають право звернутися до нього з письмовою претензією.

За чинним законодавством України досудовий порядок врегулювання господарських спорів не є обов'язковим за будь-якою категорією справ. Але якщо сторони домовилися застосовувати досудовий порядок врегулювання спору, то за наявності факту невиконання або неналежного виконання зобов'язань однією із сторін інша сторона повинна звернутися до порушника шляхом пред'явлення такого документу, як претензія, для врегулювання спору в межах строку позовної давності.

Мета статті — аналіз процедури пред'явлення претензії при врегулюванні господарського спору, виявлення недоліків цієї процедури та напрацювання шляхів їх усунення.

Окремими аспектами порушеної проблеми раніше займалися науковці і практики І. А. Балюк, В. Е. Белянєвич, Н. П. Бурса, Р. Ф. Каллістратова, В. Г. Лазарев, Д. В. Миргородський, Т. В. Степанова та інші дослідники. При цьому детальний аналіз розділу II Господарського процесуального кодексу України вказує на необхідність його глибокого дослідження та вдосконалення.

Ст. 6 ГПК містить два важливі моменти. По-перше, знаходить своє підтвердження думка Ю. Гладюка, що на момент пред'явлення претензії і на момент звернення з позовом до суду вже повинен мати місце факт ненадійного виконання зобов'язання і, відповідно, порушення права [1, 3]. Доречно визнати, що саме це є визначальним моментом предмета і обґрунтованості претензійних вимог. Подруге, визначено вид документа — претензія, з яким підприємства та організації, чії права і законні інтереси порушено, звертаються до порушника цих прав. Вона укладається у письмовій формі, а її зміст визначено частиною третьою ст. 6 ГПК України.

Слід погодитися з думкою В. Г. Лазарева, що ступінь формалізації претензійного порядку розгляду спорів близький до ступеню формалізації розгляду спорів у суді [2, 108]. Проте це можна вважати не недоліком, а навпаки, — перевагою претензійного порядку, оскільки належним чином складена обґрунтована претензія є

передумовою більш швидкого дослідження питання правопорушником та відновлення порушених прав.

При ньому доречно зауважити, що (стосовно форми претензії) є певні невизначені моменти. Зокрема, законодавець лише визначає, що форма звернення повинна бути письмовою. Р. Ф. Каллістратова стверджує, що не може бути заява, скарга, лист, телеграма при умові, що в них містяться всі необхідні для вирішення претензії відомості. Таким чином, питання про те, чи є адресована відповідачу заява претензією, вирішується залежно від змісту неї заяви, а не від форми та викладення [3, 43].

Д. Миргородський [4, 20] стверджує, що ні ГПК України, ні інші нормативно-правові акти не містять положень про відповідальність заявника претензії за недотримання встановленої законом форми. Він вважає, що неналежне оформлення претензії надає отримувачу право відмовитися від її розгляду лише при умові, що: 1) він швидко сповістить заявника про неналежне оформлення претензійних матеріалів листом; 2) у цьому листі отримувач конкретно вкаже, яким саме вимогам законодавства не відповідає форма претензії; 3) невідповідність претензії закону є значною. Не можна, наприклад, залишати претензію без розгляду лише через те, що в ній не наведено перелік документів, які додаються до неї, або у назві підприємства-отримувача допущено помилку. Разом з тим неможливо розглядати претензію, у якій відсутній опис обставин, на підставі яких вона пред'являється, або вимоги заявника (тобто відсутній предмет позову).

Вважаємо, що заявник обов'язково повинен укласти претензію відповідно до вимог, що висуваються до змісту претензій у ст. 6 ГПК України, оскільки ця норма містить найсуттєвіші елементи претензій, без зазначення яких отримувач претензії не зможе обґрунтовано дати відповідь про результати її розгляду.

Наприклад, повне найменування і поштові реквізити заявника і отримувача претензії — це перш за все ідентифікація сторін цього правовідношення, які мають певні права та обов'язки. Зазначення поштових реквізитів також має значення, оскільки претензія, відповідно до ч. 5 ст. 6 ГПК України, надсилається адресатові рекомендованим або цінним листом чи вручається під розписку. Велике значення має виклад обставин справи і вимог у претензії. Отримувач претензії може бути незнайомий зі всіма обставинами справи, а за їх викладом у претензії, а також на підставі наведених доказів він буде визначати обґрунтованість вимог заявника і необхідність їх задоволення [4, 21].

Важливою особливістю претензії є те, що вона містить елементи доказування. Відповідно до ст. 33 ГПК України, кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень.

Діяльність з доказування претензійних вимог проводиться у декілька етапів:

- виявлення всіх обставин, які необхідно доказувати;
- підбір документів, які підтверджують ці докази;
- підбір правових норм, на яких ґрунтуються вимоги заявника;
- складення переліку цих обставин і документів у претензії, пред'явлення разом із претензією тих документів, які відсутні у отримувача;
- посилення у претензії на правові норми, які зобов'язують боржника до здійснення або припинення дій, що вимагаються [4, 21].

На докази, що підтверджують обставини в претензії, на думку автора, поширюються деякі вимоги закону, які звернені до доказування в процесі у цілому. Так, сторони відповідно до ч. 1 ст. 34 ГПК України повинні надавати один одному тільки ті докази, які мають значення для справи. Відповідно до ст. 35 ГПК України, не підлягають обґрунтуванню і доказуванню у претензії загальновідомі обставини, факти, встановлені рішенням господарського суду, вироком суду з кримінальної справи, рішенням з цивільної справи, що набрали законної сили.

У претензії зазначається перелік документів, які додаються до неї. Проте юридичне значення документів різне. Деякі з них підтверджують саме право на пред'яв-

лення претензії. Відсутність цих документів позбавляє заявника можливості звернутися з претензією, наприклад при перевезеннях. Інші документи підтверджують претензійні вимоги щодо підстав і розміру відшкодування [5, 39].

Перелік документів визначається залежно від виду спірного правовідношення і характеру претензійних вимог. Надати вичерпний перелік додатків до претензії не завжди можна навіть для однієї категорії справ [3, 45-46]. Наприклад, до претензії про сплату грошових коштів може додаватися платіжна вимога-доручення на суму претензії. Але деякі спеціальні нормативні акти (наприклад, Кодекс торгового мореплавства України, Повітряний кодекс України, Статут залізниці України та ін.) визначають особливості додатків до претензії залежно від конкретного спору.

Відповідно до ч. 4 ст. 6 ГПК України, документи, що підтверджують вимоги заявника, додаються в оригіналах чи належним чином засвідчених копіях. Документи, які є у іншої сторони, можуть не додаватись до претензії із зазначенням про це у ній.

Відповідно до ч. 5 ст. 6 ГПК України, претензія підписується повноважною особою підприємства, організації або їх представником та надсилається адресатові рекомендованим або цінним листом чи вручається під розписку. Зазначене формулювання статті є досить вдалим. Дійсно, до 2001 року ГПК України містив положення, що претензія підписується лише керівником або заступником керівника підприємства, організації. На практиці це було не зовсім зручно. В судових засіданнях іноді виникало питання про те, хто має бути правомочним заступником і має право підписувати претензію [6, 70-71]. Якщо під претензією стояв підпис “завідуючого юридичного відділу” або “юрисконсульта”, то такий документ вважався неналежно оформленим. Вихід знаходили у тому, що цих осіб призначали на посаду “заступника директора з юридичних питань” [4, 20].

Сьогодні достатньо на підприємстві визначити повноважну особу або її представника, щоб повністю перенести претензійну роботу у її відання, наприклад, у юридичний відділ. Проте якщо претензія підписується представником, то слід додавати копію довіреності представника.

На практиці та й теоретично у зв'язку з цим виник спір, чи можна вважати досудовий порядок дотриманим у разі підписання претензії особою без повноважень, але у випадку отримання на неї відповіді. Науковці М. І. Коган та А. П. Ромашко справедливо вважають, що у такому разі досудовий порядок слід вважати дотриманим, оскільки претензія розглянута по суті і на неї дана відповідь [7, 4]. Саме в цьому сутність досудового порядку врегулювання спору. Дійсно, якщо взяти приклад з цивільного обігу — громадянин А. позичив кошти у громадянина Б., а громадянин К. нагадав йому про повернення боргу, — то повернення грошей або направлення листа з проханням відстрочити таке повернення буде визнанням претензії та дотриманням встановленого порядку врегулювання спору.

Те саме стосується і форми претензії. Різна оцінка значущості цієї складової поділяє вчених на два табори, одні з яких вважають, що досудовий порядок реалізується шляхом пред'явлення такого документу, як письмова претензія, а інші — що достатньо направити листа претензійного характеру, який містить вимоги до порушника прав.

Дійсно, інколи трапляються випадки, коли кредитор надсилає боржнику простий лист, який, проте, містить всі необхідні для належного оформлення претензії елементи. Оскільки у законі при поданні позовних матеріалів необхідно надати будь-які докази досудового врегулювання господарських спорів, суддя приймав до розгляду справи такі листи [4, 20].

Вважаємо, якщо сторони вирішують спори через таке листування і досягають бажаного результату, вони не порушують закон. Проте доречно зауважити, що для використання досудового порядку у значенні ГПК України з посиланням на його

норми слід використовувати саме претензійний порядок з правилами пред'явлення і розгляду претензій, що містяться у ньому.

Щодо визнання законними шляхів відправлення претензії серед вчених також існують спори.

В. Є. Беляневич справедливо зазначає, що Правилами надання послуг поштового зв'язку, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 17.08.2002 р. № 1155, визначено лише два способи направлення претензій: рекомендоване поштове відправлення та поштове відправлення з оголошеною цінністю. Інших способів направлення претензій (факсимільним зв'язком, електронною поштою) норми ГПК України не допускають [8, 84].

Доцент Т. В. Степанова вказує, що у випадку пред'явлення претензії шляхом передачі її тексту телеграфом, факсом, по радіо, телефоном, телетайпом порядок досудового врегулювання спору може вважатися дотриманим тільки при наявності відповіді на претензію, або листа іншої сторони з вимогою вислати додаткові документи, необхідні для її розгляду [9, 4].

Здається, законодавець повинен чіткіше визначитися з позицією у цьому питанні. Проте здається доречною остання позиція. Дійсно, якщо за аналогією застосувати норми ЦК України (а саме: положення ч. 1 ст. 207 ЦК України, що правочин вважається укладеним у письмовій формі, якщо його зміст зафіксовано в одному або декількох документах, у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони), правочин слід вважати укладеним у письмовій формі, якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку. Таким чином, якщо претензія була пред'явлена шляхом передачі її тексту, наприклад, телеграфом, факсом, а інша сторона виразить свою волю, тобто вчинить певні дії, зокрема, надасть відповідь на претензію, досудовий порядок буде вважатися дотриманим.

З іншого боку, неподання відповіді на такий лист, факс тощо призведе до невизнання документу претензією, що може призвести до зловживання порушником своїми правами в суді при розгляді господарської справи. Тому вважаємо, що слід закріпити право судді притягувати до відповідальності за ненадання відповіді на претензію, яка містить усі основні складові претензії, але була направлена будь-яким іншим способом, ніж рекомендованим поштовим відправленням та поштовим відправленням з оголошеною цінністю. У цьому випадку за загальним правилом вина порушника повинна презюмуватися і він сам повинен доводити, що не отримав претензію або не мав можливості відповісти у встановлені строки.

Тому слід погодитися з науковцем І. А. Балюком, що в будь-якому разі необхідно залишати докази подання претензії. Таким доказом має бути копія претензії та документ, що підтверджує її надсилання іншій стороні, поштова квитанція, копія переліку за формою, встановленою поштовими правилами, або виписка з нього, посилання на номер та дату поштової квитанції [10, 35].

Умовою дотримання претензійного порядку є оформлення претензії відповідно до вимог ГПК України. Це дає змогу порушникові права глибше проникнути у суть конфлікту і є передумовою розумного її сприйняття. На нашу думку, найважливішими складовими претензії є:

1. обставини, на підставі яких пред'явлено претензію;
2. докази, що підтверджують ці обставини;
3. посилання на відповідні нормативні акти;
4. вимоги заявника.

Саме вони визначають юридичну силу претензії. Якщо всі ці складові наявні в надісланому документі, то такий документ слід вважати претензією та реагувати на неї відповідно до чинного законодавства.

Досудовий порядок може вважатися дотриманим при певних "відхиленнях" від правил пред'явлення претензій, передбачених ГПК України, а саме: у разі підпису

претензії особою, яка не має відповідних повноважень для розгляду документа по суті; у разі пред'явлення претензії шляхом передачі її тексту телеграфом, факсом. У такому випадку єдиною умовою, що підтверджує застосування претензійного порядку, є надання відповіді на неї.

Зазначені положення доречно включити до розділу II Господарського процесуального кодексу України, що спростить та вдосконалив процедуру досудового врегулювання господарського спору.

Література

1. Гладюк Ю. Когда платить проценты // Юридическая практика. – 2006. – № 46 (464). – 32 с.
2. Лазарев В. Г. Некоторые вопросы претензионного порядка рассмотрения споров // Известия ВУЗов: Правоведение. – 2004. – № 4. – 226 с.
3. Каллистратова Р. Ф. Разрешение споров в государственном арбитраже. – М., 1961. – 108 с.
4. Миргородский Д. Предъявление претензии: искусство, которым надо владеть // Бизнес. – 1997. – № 6. – 30 с.
5. Бурса Н. П., Ляндрес В. Г. Претензии и иски к транспортным организациям. – М.: Юрид. лит., 1985. – 160 с.
6. Заржицький А., Миргородський Д. Юрист ставить проблему: тимчасове заступництво – вирішення питання на практиці // Право України. – 1996. – № 5. – 226 с.
7. Коган М. И., Ромашко А. П. Претензии и иски в торговле. – М.: Экономика, 1984. – 104 с.
8. Беляневич В. Е. Господарський процесуальний кодекс України: Наук.-практ. комент. (із змінами і доповненнями. Станом на 22 вересня 2005р.). – Видання друге. – К.: Видавництво “Юс-тініан”, 2006. – 672 с.
9. Степанова Т. В. Претензионный порядок разрешения споров // Юридическая практика. – 2005. – № 1 (367). – 32 с.
10. Балюк І. А. Господарське процесуальне право: Навч.-метод. посібник. – К.: КНЕУ, 2002. – 248 с.

Я. Ю. Пропопенко

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра административного и хозяйственного права,
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

НЕДОСТАТКИ В ПРОЦЕДУРЕ ПРЕДЪЯВЛЕНИЯ ПРЕТЕНЗИИ ПРИ ДОСУДЕБНОМ УРЕГУЛИРОВАНИИ ХОЗЯЙСТВЕННОГО СПОРА

РЕЗЮМЕ

Автор статьи анализирует нормы Хозяйственного процессуального кодекса Украины, устанавливающие процедуру досудебного урегулирования спора. Исследуется процедура предъявления претензии как составная часть досудебного порядка и предлагается установить упрощенные требования к оформлению претензии и ее отправке.

Ключевые слова: претензия, иск, хозяйственный процесс, хозяйственный спор, досудебное урегулирование спора.